

adásul ezen a ponton vetődik fel, hogy mit kezdjenek a már létező intézményekkel: az önkormányzatokkal, a civilekkel, a vállalkozási formákkal, a létező viszonyok között divatos és sikeres kezdeményezésekkel stb. Egy sikeres posztkapitalista projekt nehezen képzelhető el az egyetemek, a kutatóközpontok, a kulturális-művelődési intézmények, a közoktatás, a közösségi terek, a munkahelyek világában létrehozott autonóm forradalmi hálózatok nélkül. Végezetül: eljön az a pillanat, amikor a marginalizáltság ideje véget ér, és az új társadalmi-gazdasági-emberi keretek mintaként, és a kapitalizmus egyre kevésbé vonzó ígéreteinek reális alternatíváiként jelennek meg a széles tömegek számára is. Az autonómia ilyen „nagy ugrásai” azért jelentenek különös nehézséget, mert – a megszokott periférikus helyzetből adódóan – éppen ezekben nehéz megfelelő tapasztalatokat gyűjteni korábról. Azt gondolom, hogy az autonomizmus e négy nagy feladványa kíséri majd végig a radikális-forradalmi baloldal 21. századi történetét. Mindezt a globális elitek, a tőke és a nagypolitika könyörtelen támadásai és leszámolási kísérletei közepette, hátuk mögött az előző korszak régi baloldalával, amely alapvetően belebukott saját kérdéseibe. Reményteli, de nehéz korszaknak néznek elébe.

Utószó helyett

RÉGI ÉS ÚJ FORRADALMAK

„Mit jelent harcolni a tőke ellen egy olyan kapitalizmusban, amelyben a tőke az egész életidőnket leigázta, nem csak a munkaidőnkét? Ezen a szinten a tőkével való szakítás olyan, mintha meg akarnánk szabadulni egy börtönből” (*Negri*, 1982 : xvi.)

A hagyományos baloldal akkor követett el végzetes (bár bizonyára elkerülhetetlen) hibát, amikor a forradalom negatív koncepciója mellett kötelezte el magát. Ebben nem kis szerepe volt magának Marxnak is. A negatív forradalomkép abból indul ki, hogy az átalakulás kétféle folyamat, amelynek során először meg kell dönteni a kapitalizmust, majd később helyette be kell vezetni egy új gazdasági rendszert, és ki kell alakítani egy annak megfelelő együttélési formát. A marxista politikakép például eredetileg azt feltételezte, hogy a forradalom destruktív szakaszának főszereplője a proletariátus lesz, vagyis a kizsákmányolt és nyomorgó munkásság. Képviselői elsősorban arról folytattak vére menő vitákat, hogy a második fázis, tehát az építés periódusa hogyan történjék, ki irányítsa azt, milyen szerep háruljon a széles tömegekre stb. Lenin híres elemzése, amelyben a forradalom szükséges előfeltételeit határozta meg, tulajdonképpen jelentősen kitágította az eredeti marxista keretet, amennyiben immár alsó és felső rétegekről beszélt munkások és tőkés helyett. Szerinte

a robbanás akkor következik be, amikor a felső rétegek nem tudnak tovább a régi módon uralkodni, az elnyomottak pedig nem akarnak tovább a régi módon élni. A hagyományos baloldali képviselői számára a 20. század folyamán a negatív forradalomkép hatására evidenciává vált, hogy az átalakulás reménye akkor csillan fel, amikor a szegényeknek, kizsákmányoltaknak, az elnyomottaknak, a válságok elszenvedőinek, a politika és a tőke parancsainak kiszolgáltatott tömegeknek nem marad más választása, mint militáns egyesülések kialakítása, tömegdemonstrációk szervezése, a sztrájk, majd a politikai felkelés kirobbantása.

Valójában az átalakulás fenti megközelítése logikusan következik a hagyományos baloldali társadalomkritika kapitalizmusfelfogásából. Eszerint a baloldali pozícióját, követeléseit és politikai stratégiáját ahhoz kell igazítani, ami a rendszerben az adott időszakban „elviselhetetlenül rossz”. Az elemzőnek eszközként olyan tudományos leírásra kell törekednie, amely feltárja, hol várható a rendszerben a „robbanás”, hol mutatkozik meg a tőke „igazi természete”.

Nem különösebben meglepő, hogy azok, akik a rendszer kibírhatatlanná fokozódó szörnyűségét tekintik a kritika kiindulópontjának, az elégedetlenség és az alávetettség, a szenvedés és a reménytelenség, a harag és a végső elkeseredés következtében létrejövő elsőprő erejű detonációt vélik a változás alapjának: egy hatalmas politikai robbanást, amely elsőpri a fennálló viszonyokat. Ez határozza meg a hagyományos baloldali pozícióit a posztmodern tőkés világgal kapcsolatban is. Képviselői alapvetően három irányból várják a forradalmi robbanást. Ezek (1) a neoliberais politikai offenzíva társadalmi rombolásának és egyenlőtlenségeinek; (2) az új korszak autoriter politikai jelenségeinek, elnyomó társadalmi viszonyainak; illetve (3) a kiépülő globális ellentmondások, kihívások, egyenlőtlenségek következményeinek a számbavé-

tele. A három irány elméletileg nyilvánvalóan elválaszthatatlan egymástól. A baloldal az új kapitalista korszakot hatalmas rombolásnak, szociális sokknak, az elnyomás és a faszizmus visszatérésének és globális szinten a rendszer keretein belül kezelhetetlen ökológiai, geopolitikai és gazdasági problémák kiemelkedésének tekintette. Mészáros István nemzetközi bestsellerében egyenesen odáig ment, hogy a mai neoliberális-autoriter-globális kapitalizmust a szocializmus vagy barbárság közötti történelmi választás időszakának nevezte – ahol a tőke a barbárság és a rombolás szintjét a végletekig fokozza (Mészáros, 2005).

A végső politikai robbanásban reménykedő rendszerkritikai értelmiségi pozíció és mozgalmi alapállás kapcsán azonban híveinek is szembe kell nézniük azzal, hogy e megközelítés az elmúlt évtizedekben alkalmatlannak bizonyult a forradalmi alternatíva megszervezésére. Egyre inkább úgy tűnik, hogy a nyugati társadalmakban, a fejlett kapitalizmus országaiban ez a fajta antikapitalizmus egyszerűen nem működik többé. A „rossz kapitalizmus” nézőpontja és a forradalom negatív felfogása napjainkban a baloldalon a politikai skizofrénia állapotát állandósítja. Ez a tudathasadásos helyzet a következőként írható le: *mi történjen akkor, ha a kritika által feltárt problémákat ténylegesen csak a kapitalizmus megdöntése oldhatná meg, de ez belátható időn belül nem fog megtörténni?* A hagyományos baloldali hívei szerint ebben az esetben, bár tisztában vagyunk azzal, hogy a kapitalizmus kiiktatása nélkül a „végső jóért” folytatott küzdelem szélmalomharc, azzal is tisztában kell lennünk, hogy mégiscsak számos fontos dolgot tehetünk a tőkés viszonyok között is. A kortárs baloldali tudathasadásos állapota tehát tulajdonképpen abban nyilvánul meg, hogy egyszerre hisz a radikális-forradalmi politika nélkülözhetetlenségében a rossz felszámolását illetően és gondolja úgy, hogy érdemes (vagy elkerülhetetlen) arról

lemondani a konkrét pillanatban. Ahogy ezt sokszor meg is fogalmazzák: elméletileg antikapitalistának, gyakorlatilag reformistának kell lenni.

A bénító lelki és intellektuális helyzetet két irányból igyekeznek felszámolni a hagyományos baloldal hívei.

Az egyik megoldás mentális jellegű, és – ahogy Luc Boltanski és Eve Chiapello megfogalmazza – egyfajta karitatív beállítódást eredményez. A rossz szélsőséges eseti megjelenése mintha felmentést adna sokak számára az alól, hogy annak általános okaival foglalkozzanak – az azonnali cselekvés szükségessége zárójelbe helyezi az antikapitalista harc elengedhetetlen voltát. Ez egy rendszerkonform forradalmiság pozíciója. A nyugati baloldal legnagyobb része úgy látja, hogy a gazdasági fejlődés és a technikai haladás következtében hatalmas javulás állt be az emberek életkörülményeiben – ezzel a régi pauperizált és kizsákmányolt osztályok eltűntek. Helyettük azonban létrejön egy olyan „fekete zóna”, amelynek tagjai ugyan elvileg részesednek az adott társadalmak emberi és szociális alapjogaiból, valójában azonban eredendő társadalmi hátrányaik és személyes szerencsétlenségük miatt azok minimumához sem jutnak hozzá. A karitatív vagy civil aktivizmus a politikát a jó helyzetben lévők humanitárius elkötelezettségére, a felül lévők karitatív aktusaira alapozza és arra, hogy a globális erők, valamint a tőke számára a „társadalmi felelősségvállalás” közvetlen hatalmi és gazdasági érdek (Boltanski–Chiapello, 2018: 354.). A „rossz kapitalizmus” megközelítése a fejlett nyugati társadalmakban szükségszerű politikai elbizonytalanodáshoz és impotenciához vezet. Állandó ingadozást eredményez a *reformista* cél között, hogy a rosszat a rendszeren belül számolják fel, csökkentsek, vagy kezeljék és a *forradalmi* törekvés között, hogy a kapitalizmust, a rossz tulajdonképpeni okát éppen az

egyre fokozódó negatív strukturális következményekre alapozva döntsék meg.

A másik kísérlet ennek a skizofrén helyzetnek a feloldására a 2010-es évek legjelentősebb politikai innovációinak egyike volt. Bernie Sanders és Jeremy Corbin „demokratikus szocializmusa” arra vállalkozott, hogy hidat képezzen a moderált rendszerkonform politizálás gyakorlata és az antikapitalizmus szükségességének elvi deklarációja között. Bhaskar Sunkara *The Socialist Manifesto* című bestsellere annak köszönhette sikerét, hogy vonzóvá tette ezt a törekvést – különösen a fiatalabbak között. Sunkara szerint nem arról van szó, hogy a kapitalizmus megváltozott volna, és csökkent volna az általa okozott szenvedés és elégedetlenség. A 2008-as gazdasági válság, a diák- és lakáshitelek kifizethetlenné válása, a fizetős szolgáltatások körének növekedése, a jövedelmek stagnálása vagy a munka bizonytalan jellege napjainkban sok millió ember életét teszi pokollá. A kapitalizmus továbbra is „rossz”, de annak elszenvetői nem hisznek a politizálásban, nem gondolják, hogy képesek befolyásolni sorsukat. A társadalom tagjai tisztában vannak azzal, hogy a tőke újabb válságokat és problémákat termel, ahogy az egyenlőtlenségek növekedése komoly feszültséget okoz – csak hogy egyszerűen nem jut eszükbe, hogy mindezek kapcsán a politikához forduljanak (Sunkara, 2019: 193.). Az új típusú „demokratikus szocializmus” hívei számára a cél egy politikai forradalom létrehozása, amely kezdetben szerény követelések nevében lép fel, majd fokozatosan kialakítja a munkások között az osztályidentitást, és visszaépíti az alsó rétegek soraiban az ellenállás szellemiségét és a radikális cselekvésbe vetett hitet. Sunkara szerint a mozgalom fő kérdése, hogy milyen gyorsan tud áttérni a szociáldemokrata szintről (rendszerkonform politizálás, népszerű követelések, választási kampányok) a demokratikus szocializmusra (szervezett

tömegmozgalom, rendszerellenes követelések, osztályharc). (uo. 196.).

Sunkara abban látja a Sanders és Corbyn által képviselt szocialista politika eredetiségét, hogy azt akarják, hogy a világot jobbá tevő apró reformok elvezessenek egy *átfogó* szocialista platformhoz. Ez a politikakép az elmúlt években igen népszerűvé vált a hagyományos baloldali aktivisták körében (Sunkara, aki az egyre sikeresebbé váló *Jacobin* magazin egyik szerkesztője, maga is a harmincas éveiben jár, és egy szocialista reneszánszban bíz), hiszen megoldotta azt a kérdést, hogy miképp vezethetnek a jelenben véghezvitt, a kapitalizmust jobbá tevő cselekedetek a jövőben egy nagy antikapitalista fordulathoz. Valójában azonban nehezen tagadható, hogy a hagyományos baloldal meghasonlottságának ez a típusú áthidalása elméletileg bár igen radikális, gyakorlatban eltolja a forradalmat a bizonytalan jövőbe. Ez a megközelítés éppen a jelenben teszi lehetővé a korlátlan kompromisszumokat és egyéni előnyök szerzését az elsősorban jól képzett, középosztálybeli aktivisták számára – hiszen azok nem érintik a hosszú távú projekt lényegét.

Az autonomista nézőpont legfontosabb hozadéka, hogy lehetővé teszi a baloldal szakítását a forradalom (egyre problémásabbá váló) negatív paradigmájával, hogy eljusson a radikális-forradalmi politikát megalapozó új megközelítésmódhoz. A marxista baloldal örökösei úgy gondolják, hogy a kapitalizmus válságai nyitnak utat a változás előtt, hiszen ekkor érzik a társadalom széles rétegei saját bőrükön is, hogy milyen borzalmas a rendszer. Azonban az elmúlt évtizedekben a válságok mintha csak egyre erősebbé tették volna a rendszert, mintha túl régóta várnánk az elégedetlenek és szenvedők forradalmi dühére, amely legyőzi majd vágyukat, hogy a rendszeren belül akarjanak előbbre jutni. A kapitalizmus kárvallottjai nagyon gyakran csak a jelenlegi világ egy

olyan változatára vágnak, amelyben nekik áll a zászló. Ezt ismeri fel az új jobboldal, amikor sikeresen szipkázza el a régi típusú rendszerkritika potenciális bázisát. A radikális-forradalmi baloldalnak ezért fordítania kell a dolgokon: *a válság által életre hívott forradalmak kutatása helyett azt kell keresnie, hogyan idézheti elő a forradalom a kapitalizmus általános válságát.* A változás pozitív paradigmájára van tehát szükség, amely szerint a változás folyamatában az új létrejöttének, az alternatív élet kialakításának mozzanatát illeti meg az elsőbbség, és ez vezet majd a kapitalizmus eltörléséhez vagy megtagadásához. Ehhez alapvetően arra van szükség, hogy a kapitalizmus elmúlt évtizedekben lezajlott átalakulását a „minden egyre rosszabb” nézőpontja helyett a „minden egyre újabb” nézőpontja nevében vizsgálja. Ahhoz, hogy egyáltalán felismerjük és megértsük a 21. század posztmodern forradalmait, meg kell tanulnunk a korábbiakhoz képest másként tekinteni a változtatás alanyaira és az ő motivációikra. Erre tesz kísérletet Eve Chiapello és Luc Boltanski *The New Spirit of Capitalism* című munkája is, amelyben a szerzők az 1968 után kiépült tőkés világ új ideológiai tartalmát kutatják, és ennek fényében vizsgálják a baloldali politika esélyeit és helyzetét.

Boltanski és Chiapello kiinduló tézise nagy visszhangot váltott ki az elmúlt időszakban. Eszerint a kapitalizmus azért alakult át egy új, posztmodern formációvá, mert a korábbi, modern forma „régiszellem” már nem volt elfogadható a társadalom széles tömegei számára (Boltanski–Chiapello, 2007).

A szerzőpáros értelmezésében a modern kapitalizmus (az ötvenes–hatvanas évek világa) azért is vált folytathatatlanná a tőke számára, mert a potenciális tömegmunkás és fogyasztói tömegek, a diákok, a fiatal nők és a munkásgyermek nem kívántak többé annak keretei között élni, azono-

sulni értékeivel, az életről, a munkáról vallott narratíváival stb. A lázadást a rendszer ellen – és ez valóban egészen új kapukat nyit a radikális-forradalmi baloldal számára – tehát nem a kapitalizmus negatív következményeiből születik. *Első ránézésre paradox módon az új típusú radikalizmus azzal fordul szembe, amit a rendszer magában a legjobbnak tartott, amit az embereknek kínált, amivel vonzóvá kívánta magát tenni a tömegek előtt. Vagyis – a jelen elemzés szempontjából megfogalmazva – 1968 lázadói az ellen léptek fel, amit a rendszer éppen saját „pozitívumaként” tartott számon. Az impulzus, ami az új forradalmakat kívántja, onnan érkezik, aminek elvileg jónak kellene lennie, és azok támadnak rá a kapitalizmusra, akik elvileg részesülnek (vagy részesülhetnének) a tőkés univerzum áldásaiból.*

„[A modern kapitalizmus szelleme] a harmincas és a hatvanas évek között alakult ki. Középpontjában már nem annyira a vállalkozó állt a maga kis üzemével. A nagy, centralizált és bürokratikus gyárak korába léptünk, ahol a gigantikus szervezetet vezető új hős, az igazgató, a menedzser lett. ... Ebben a gondolkodásmódban a biztonság dimenziója vált nagyon erőssé: a racionalizált, hosszútávra tervező és hatalmas konszern nemcsak kiszámítható karriert ígért, de védelmet és stabil keretet is a mindennapi élet számára (támogatott lakhatás, vállalati üdülők, szabadidős elfoglaltságok stb.) – éppen úgy, mint a hadseregben, amit működtetésük során szervezési példának tekintettek. A ’közös jó’, amit ez a kapitalizmus kínált ... a termelés, az elosztás és a fogyasztás társadalmisítása, az intézményes szolidaritás, az állam hatékony szerepvállalásának hála a társadalmi igazságosság.” (Boltanski–Chiapello, 2007: 18.)

Ez az egyre bürokratikusabb, hierarchizáltabb és szten-derdizáltabb rendszer a kiszámítható élet kereteit jelentette nem csak a munkás, de egész családja és az ő útjára lépő gyerekei számára is a távoli jövőben – mégsem kértek belőle azok, akik 1968-ban Párizsban felszedték a macskaköveket (uo.).

Bár Chiapello és Boltanski jelenre vonatkozó gazdaság-elméleti elemzései az elmúlt két évtizedben nem feltétlenül

állták ki az idő próbáját, nézőpontjuk a posztmodern kapitalizmus politikaelmélete számára meghatározó és inspiráló maradt. A radikális-forradalmi baloldalnak tanulnia kell abból a leckéből, amit ’68 veresége jelent. Ameddig a nyugati társadalmakban a kapitalizmus kárvallottjai is elhiszik, amit a rendszer azzal kapcsolatban állít, hogy miért megfelelő és kívánatos mindenki számára, addig a radikalizmus fellángolása esetén is elsősorban azoktól várják majd a megoldást, akik a „változás, változás nélkül” ígéretének nevében lépnek fel: a mainstream politikától és a tőkéktől. A radikális-forradalmi politika 1968 óta csak azokra alapozhat, akik nem hisznek „a kapitalizmus szellemében”, akik éppen azzal állnak szemben, ami ebben a rendszerben a legjobb.

A régi és az új típusú forradalmak közötti különbség mind nyilvánvalóbbá vált a 2000-es évek elején. Az elmúlt évtizedekben a nyugati társadalmakban megváltozott a radikális-forradalmi politika alanya. Ez egy igen összetett folyamat eredménye, amelyet csak akkor érzékelhetünk a maga teljességében, ha a posztmodern kapitalizmus talán legfontosabb sajátosságát állítjuk az elemzés homlokterébe: az egyének kulturális kompozíciójának főszerepét. A posztmodern kapitalizmusban a profit realizálásának, a tőke akkumulációjának alapja (ahogy erről a második fejezetben részletesen szó volt) az, hogy a rendszer a kulturális alapon szerveződő és értékesítésközpontú zónáiban szakadatlanul termeli és alakítja saját fogyasztóit, újra meg újra kiépíti azokat az erős szálakat, amelyek az egyéneket a tőkés univerzumhoz láncolják. A szemünk előtt bontakoznak ki a posztmodern kapitalizmus mikropolitikai küzdelmei. A rendszer nem csupán a „jó élet” képeivel bombáz valamennyiünket a reklámokban, Hollywood filmjeiben, a populáris kultúra termékeiben. Azt is el akarja érni, hogy az általa kínált lehetőségeket mi magunk is jónak lássuk, hogy feltétlenül azonosuljunk velük.

Folyamatosan formál bennünket, feltételeket állít elénk, változásra és alkalmazkodásra kényszerít, nem egyszer elvárja, hogy adjuk fel azt, amik/akik eddig voltunk stb.

Az egyének kulturális kompozíciója végső soron azt célozza, hogy a társadalom tagjainak teljes személye (gondolkodása, érzelmvilága, pszichés beállítódása, vágyai, aktivitásai stb.) a tőke fennhatósági körén belülré kerüljön. *A valódi lázadó potenciál hordozói ettől kezdve azok, akik nem kérnek a tőke által felkínált „jó életből”.* A korszak mikropolitikai lázadásai abból merítik ontológiai alapjukat, hogy ez a törekvés (különösen egy állandóan változó és végtelenül sokpólusú kapitalizmus esetében) nem érhet célt, az emberek jelentős része a „sem kívül, sem belül” állapotába kerül. Vagyis bizonyos szempontból a posztmodern világ részévé válik (tehát nincs kívül azon), de sosem simulhat bele abba teljesen (tehát nem érheti el a belülné a tőke által áhított nyugvóponti állapotát sem). Az új típusú forradalmak alanyai így azok, akik felismerik a kapitalizmus kifinomult manipulációs technikáit és a kulturális bekebelezés mechanizmusait, és akik nemet mondanak a tőke ajánlataira: köszönöm, de én nem akarok ilyen lenni. Ez az elutasítás az autonómiából, a szabadságvágyból ered, és ha dühvel is társul, vagy elviselhetetlenség érzéssel, akkor azok forrása a becsapottság, a kényszer vagy a profitközpontú társadalommal szembeni egyéni idegenségérzet. Az új típusú forradalmár azonban nem romboló, hanem igencsak termékeny. Ernesto Laclau és Chantal Mouffe már a nyolcvanas évek közepén felhívja a figyelmet arra, hogy a posztmodern kapitalizmus kialakulásával párhuzamosan egy „más típusú ellenállás jön létre, amelyet az élet kommodifikációja, bürokratizálódása és homogenizációja hív életre, amely sokszor partikuláris elemek burjánzásához vezet, és magának az autonómia követelésének formáját ölti”. Ez az új típusú lázadás „elsősorban a

kulturális kritériumokat helyezi előtérbe. ... Míg korábban a baloldali mozgalmakban az egyenlőség kérdése volt az alapvető, az autonómia követelése a szabadság kérdésének ad elsőbbséget” (Laclau–Mouffe, 1985: 164.). A radikális-forradalmi baloldalnak a posztmodern kapitalizmusban meg kell tanulnia azok között keresnie saját bázisát, akik máris egy egészen másik világban kívánnak élni. Akik megpróbálják kialakítani a számukra kívánatos élet kereteit, akik elkezdnek másként élni és megtagadják, figyelmen kívül hagyják a kapitalista univerzum realitását (Kiss, 2009: 47–49.).

Megfigyelésem szerint éppen ez mozgatja az elmúlt két évtized nagy ellenálló mozgalmait. Az új forradalmak alanyai úgy érzik, hogy bár a kapitalizmus belülné minden ígérete, lehetősége és otthonossága nyitva állna előttünk – túl nagy árat követel ezért cserébe tőlünk a rendszer, amit egyszerűen nem éri meg kifizetni. Nem éri meg megfelelni azoknak az egyre növekvő biopolitikai, tudásbeli és pszichológiai elvárásnak, ami ahhoz kell, hogy teljes jogú polgárként részesedjünk a rendszer áldásaiból, és nem éri meg elszenvedni azokat a „globális hatásokat”, amelyekkel a posztmodern kapitalizmus a Föld minden lakóját sújtja. Ők azok, akik a kapitalista enteriőr világában mozognak, akik egyetemre járnak vagy immateriális munkát végeznek, akik rendelkeznek erőforrásokkal ahhoz, hogy ebben a térben építkezzenek – ők azok, akik megtehetik, hogy létrehozzanak „valami mást”. Ezen az alapon szerveződik napjainkban olyan társadalmi kezdeményezések és politikai mozgalmak sokasága, mint a feminizmus, a poliamorizmus, a vegetarianizmus, az alternatív pedagógia, a szolidáris gazdaság, a szövetkezetiesség, a használatmegosztó modellek (*sharing economy*), a közösségi terek, az ökológiai, a transzhumán, a nem növekedési, az alapjövedelmet követelő szerveződések, a köztudomány vagy az emancipációs művészet. Ők azok, akik érzékelik saját ki-

vételes helyzetüket: tisztában vannak az elmúlt évszázad legfontosabb tapasztalatával, hogy csak azoknak lehet hatalma a tőke fölött, akik fölött hatalma van a tőkének.

Az én nemzedékem még megtapasztalta, hogyan foszlott semmivé a hajdani munkásosztály (például a rendszerváltás során régiókban) pusztán azért, mert a tőkének nem volt szüksége többé ezeknek az embereknek a munkájára. Láthatta, hogyan váltak semmivé azok, akik semmivé váltak a tőke számára. A megfelelő pillanat azonban könnyen elillanhat, hiszen a tőke a modern termelő kapitalizmust is kiszervezte lassanként a világ más pontjaira – semmi garancia nincs arra, hogy adott pillanatban ne telepítse át a fogyasztás zónáit és azok civilizációs alapját (a tőkés enteriört) mondjuk Kínába vagy Indiába. A posztmodern kapitalizmusban azoknak van esélye fellázadni a tőke ellen, akiket az új, kulturális kapitalizmus erősei kiszemeltek arra, hogy belakják a fogyasztás és értékesítés zónáit. Azoknak, akik nincsenek kívül (mert bekerültek a posztmodern kapitalizmus gravitációs mezejébe), de nincsenek belül sem (mert mást szeretnének, mint amit a kulturális alapú fogyasztói világ kínálni tud nekik és elvár tőlük). Ők fontosak eléggé a tőkének ahhoz, hogy félni tudjon tőlük – szemben az embermilliárdokkal, akik a globális sivatag zónáiban könnyen lecserélhető termelési eszközök, vagy felesleges lények csupán a profit hajszolói számára. Nekik van erejük arra, hogy megtörjék a globális erők hatalmát, és elindítsák a kívül és belül falai által szabdalgt glóbusz nagy újraegyesítő projektjét – bejárva a posztkapitalizmus korához vezető történelmi utat.

Végső soron az autonomizmus és a marxizmus szembeállításának célja számomra elsősorban az, hogy a radikális-forradalmi politika gyökeresen megváltozott történelmi feltevéleire irányítsam rá a figyelmet.

„A korábbi időszak heroikus összecsapásai és globális utópiái helyett az ellenállás új formái a mindennapi életből fejlődnek ki, ahogyan együtt és egymásért teszünk. Az elmúlt évszázadban a forradalmárok elhagyták nőket és gyermekeiket, felfüggesztették addigi életüket annak érdekében, hogy teljes mértékben elköteleződhessenek a világot átalakító forradalom kibontása iránt. Ezek az attitűdök teljes mértékben használhatatlanok napjaink forradalmi számára, amelyek célja éppen a társadalmi kapcsolatok és a mindennapi élet átalakítása.” (Players, 2013: 128.)

Így fogalmaz Geoffrey Pleyers a kétezres évek végén. Majd az argentin Piquetero-mozgalom egyik aktivistáját idézi, aki elmondja, milyen hatással volt az életére az egymást segítő nagyvárosi szomszédsági közösségek kiépítése. Korábban reggel korán kelt, egész nap dolgozott és este a tévét bámulta, hétvégén pedig azon tűnődött, mire költse megkeresett pénzét. Az új közösség hatására ellenben annak ellenére is boldogul, hogy munkanélküli, a többiekkel ugyanis mindent megoldanak, együtt töltik szabadidejüket és mindenki megtalálja az értelmes tevékenységet és a barátságokat a csoport tagjai között. Korábban teljesen passzív emberek vesznek részt politikai akciókban (a mozgalom ácsorgó blokádot szervezett elsősorban, innen ered neve is) és egy független rádióállomás segítségével értesülhetnek egymás tevékenységéről, akcióiról és tapasztalatairól a különböző szomszédságok. Majd – mintha Guy Debord-t hallanánk ötven évvel korábbról – hozzáteszi: „a kapitalizmus célja, hogy atomizálja a társadalmakat, elérve, hogy külön-külön távkapcsolóval a kezünkben bámuljuk a televíziót” (uo.)

Az autonomizmus Antonio Negri, John Holloway és Paul Mason elméleti munkássága során kidolgozott és az elmúlt évtizedek mozgalmi tapasztalatain nyugvó stratégiái olyan innovatív elemeket tartalmaznak, amelyek együttesen járhatnak hozzá a radikális-forradalmi baloldal régóta áhított megújulásához. Először is: mivel a posztmodern kapitalizmus globális keretek között szerveződik, a marginalizáció

politikai-ellentársadalmi programjának is létre kell hoznia saját globális hálózatait. Lényegi változtatás elképzelhetetlen egy alternatív globális politikai közösség kollektív akciója nélkül. A Kívül/Belül politikai logika nem működhetne, ha a nyugati társadalmak képzeletvilágát nem határoznák meg eleve olyan dualitások, mint a „fejlett” és a „fejlődő” világ közötti határvonás – ezzel pedig csak a „nagy egyesítés” képzeletvilága veheti fel sikeresen a harcot. Másodsor: az elmúlt évtizedek legfájóbb tapasztalata a rendszerkritikus mozgalmak számára, hogy a létező intézmények, keretek és szabályok szinte szükségszerűen korrumpálják és blokkolják a tényleges alternatív megoldások létrejöttét. A pártpolitika vagy a mainstream nyilvánosság, a piaci alapú gazdaság, vagy a fennálló szociális-oktatási rendszer kényszerei többnyire erősebbnek bizonyulnak, mint a szereplők kreativitása és szabadságigénye. A status quo megőrzésében érdekelt szereplők mindent elkövetnek azért, hogy az új kezdeményezéseket pacifikálják, betagozódásra kényszerítsék. A rendszer kritikája ennek során vagy instrumentálódik, vagy de facto lemond a teljes változtatás horizontjáról – képviselői realitaként belesimulnak a felkínált társadalmi-szakmai-politikai szerepekbe.

A radikális-forradalmi baloldal számára elengedhetetlen, hogy megtalálja vagy létrehozza az autonómia tereit, ahol a vágy, a szabadság, a kreativitás, a közösségiség stb. szabadon hathat és találhat formát magának. Nem elegendő önmagában, ha tevékenységünkkel létrehozuk a kapitalizmus hasadékait, olyan tényleges és stabil zónákra van szükség, ahol ezeket a tevékenységeket fent lehet tartani és kölcsönhatásba léphetnek egymással. Az is egyértelművé vált azonban, hogy az új baloldali kísérletek nem lehetnek vonzóak és nem maradhatnak fenn tartósan, ha elfelejtik, hogy nem lehetséges a teljes függetlenedés a piac, a munka, a politika, a tudásterme-

lés, a társadalom fennálló viszonyai és normáitól. Végezetül: az elmúlt időszak kudarcai megmutatták, hogy az önmagukat autonomistának nevező csoportok soraiban a közelmúltban felerősödött „anarchista” tendenciák (a spontaneitás, az intézmény- és hatalomellenesség túlhangsúlyozásával, az integrálódás és a szervezeti formák teljes elvetésével, az erőszak és az ellenállás kultuszával) maguk váltak leginkább gátjává az új forradalmi pólus létrehozásának. A létrejövő új típusú humánium, a másfajta élet megvalósításra tett kísérletek, a működő gyakorlatok és ígéretes kezdeményezések elhalnak, ha nem intézményesülnek valamiképpen, ha eseti próbálkozásként nem válnak a résztvevők életének vállalható keretévé. A kapitalizmus meghaladása csak egy hosszútávban gondolkodó posztkapitalista projekt keretében lehetséges. Erre azért van szükség, hogy a marginalizálódás önként vállalt programja ne váljon öncéllá, vagy pusztá generációs lázadási formává – mint ahogyan azt a korábbi évtizedekben sok esetben tapasztalhattuk.

Az új típusú forradalmi aktivizmus egyszerre születik 1968 örökségéből, amit a fejlett nyugati országok lázadói ma is sokan képviselnek és a peremre szorultak, a világ többi részének szegény, külvárosi tömegeinek tapasztalatából: a kapitalizmusnak nincs hatalma felettünk, ha nem tud többé zsarolni bennünket. Kissé sematikusán bár, de azt mondhatjuk, hogy a betevő falatért cserébe a hajdani kapitalizmus szinte korlátlanul kiszolgáltatottá tette a munkást, ameddig az egyesületekbe nem tömörült. Napjainkban azonban a reklámozók és a szolgáltatók vannak hasonló kiszolgáltatott helyzetben, hiszen önként és szabadon kellene tőlük megvásárolnunk olyan dolgokat, amelyekre nyilvánvalóan nincsen feltétlenül szükségünk az életben maradáshoz. Ezért ma már nem kell azon törni a fejünket, hogyan döntsük meg a rendszert – kezdetben elég, ha minél többeknek minél kisebb

mértékben, minél kevesebb területen van dolguk a tőkével: ha nemet mondanak a pénzért kapható élményekre, a karrierlehetőségekre, az individuális boldogságra és sikerre, a magazin-szépségre, az iparszerű szórakoztatásra, a profitcélú szolgáltatásokra, a konzumerizált kultúrára, az áruvilág csillogására, a párkapcsolat és a család hamis fogyasztási közösségére stb.

A tömegsztrájk hajdani hívei – elsősorban a szindikalisták és az osztályharcos anarchisták – úgy gondolták, hogy elegendő, ha a dolgozók egyik pillanatról a másikra felfüggesztik a munkát, és a kapitalizmus rövid időn belül összeomlik, hiszen nem jut hozzá a számára szükséges munkaerőhöz. A gyakorlatban azonban kiderült, hogy egy ilyen általános akció alapvetően magukra a munkásokra nézve lenne végetes, és megszervezése is lehetetlen.

Az autonomizmus – bár maga is a kapitalizmussal szembeni valamiféle szabotázsban gondolkodik – tisztában van azzal, hogy mindaddig nem lehetséges a tőke megtagadása, ameddig nem rendelkezünk elgondolásokkal arról, hogy mihez kezdünk nélküle. Ma ezért első lépésben autonóm kezdeményezésekre van szükség. Amint *elhatározzuk*, hogy máshogyan élünk, abban a pillanatban *rákényszerülünk* arra, hogy új típusú kapcsolódásokat, közösségeket, tereket, hétköznapi gyakorlatokat hozunk létre, máshogy viszonyuljunk egymáshoz, az élethez és a minket körülvevő ökoszisztémához, a megélhetéshez és a munkához. A felszabadulás milliányi pillanata jön létre, amelyek után aligha lesznek vonzók már a fogyasztói társadalom árui és szolgáltatásai, karrierútjai és életstílusreceptjei. A posztmodern kapitalizmus gépezetei persze mindent megtesznek majd azért, hogy ez az érzés ne jöjjön létre, hogy ismét a globális tőkés univerzum belsőjéhez láncoljanak – vagy ha ez nem lehetséges, szankcionáljanak és kitzsítsanak bennünket. A „sem belül,

sem kívül” pozíciója azonban éppen azt célozza, hogy soha többé ne lehessen elhítni az emberekkel, hogy csak teljes beilleszkedés, vagy kirekesztődés az alternatíva. Ennél többre azonban a jelenlegi erőviszonyok ismeretében nem érdemes törekedni. A 21. század lázadóinak ennyiben egyszerre realistának és utópistának kell maradniuk: akik tudják, hogy nemcsak „láncukat veszíthetik” el a forradalom során, de azt is, hogy csak rajtuk múlik, hogy valóban „egy egész világot nyernek” majd cserébe.